

УДК 911..332.362

Тонконог О.О

ОЦІНКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті оцінено експортний потенціал зернової галузі України. Досліджено світовий ринок зерна та динаміку між виробництвом та споживанням зерна у світі. Висвітлено динаміку експорту зерна з України.

В статье оценено экспортный потенциал зерновой отрасли Украины. Исследовано мировой рынок зерна и динамику между производством и потреблением зерна в мире. Отражена динамика экспорта зерна из Украины.

Export potential of corn industry of Ukraine is appraised in the article. World market of grain and a dynamics between a production and consumption of grain in the world is researched. The dynamics of export is reflected.

Вступ. Природні умови України сприяють вирощуванню всіх зернових культур і дозволяють отримувати високоякісне продовольче та фуражне зерно, в обсягах, що забезпечують внутрішні потреби і формують експортний потенціал держави. Виробництво зернових культур традиційно займає лідируючі позиції в структурі виробництва продукції рослинництва та й загалом всього сільськогосподарського виробництва України.

Постановка проблеми. В умовах швидких темпів глобалізації перед сучасною світовою спільнотою постає проблема продовольчої безпеки, яка протягом багатьох років залишається не до кінця розв'язаною. Одним із стратегічно важливих продуктів харчування населення світу є продукція зерновиробництва. Україна як аграрна держава, маючи вагомий експортний зерновий потенціал, активно взаємодіє із світовим ринком зерна. Нажаль стрибкоподібні з року в рік коливання врожаю зернових культур, які опосередковано відображаються на обсягах експорту-імпорту зерна, негативно впливають на весь зернопродуктовий комплекс України.

Реалізація експортного потенціалу зернової галузі України та використання переваг від світової торгівлі потребують оцінки та аналізу експортних можливостей країни.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемами агропромислового комплексу України, зокрема зернопродуктового комплексу з його експортно-імпортним потенціалом досліджували як учені економіко-географи так і учені у галузі економіки сільського господарства:

М.М.Паламарчук, Г.В.Балабанов, Я.Б. Олійник, В.П.Нагірна, В.І.Бойко, П.Т.Саблук, М.Д.Пістун, Р.О., Д.М.Стеченко, Л.М. Худолій та ін. В своїх працях вони виклали методику та методи функціонування зернопродуктового комплексу та зовнішньоекономічні зв'язки. Дослідили зернові ринки України та світу, географію експорту-імпорту зерна, ресурсний потенціал зернопродуктового комплексу і його динамічний розвиток.

Постановка завдання. Основне завдання дослідження — через призму світових тенденцій на ринку зерна проаналізувати нинішній стан зернового ринку в Україні, можливості та шляхи його розширення та підвищення ефективності. Відповісти на такі питання: які саме культури серед зернових найбільш потребує світ, для яких цілей, в якому обсязі. Це дозволить більш зважено та адекватно підходити до формування аграрної політики, зокрема, щодо виробництва зернових культур в Україні.

Виклад основного матеріалу. Щорічне зростання населення планети зумовлює ріст попиту на продукцію, що використовується на харчові потреби. Продукція зернопродуктового комплексу є життєво необхідною умовою існування людства. Тому головним визначальником продовольчої безпеки населення світу є запаси зерна. Загалом за останні п'ятнадцять років світове виробництво зерна відзначалося значними коливаннями.

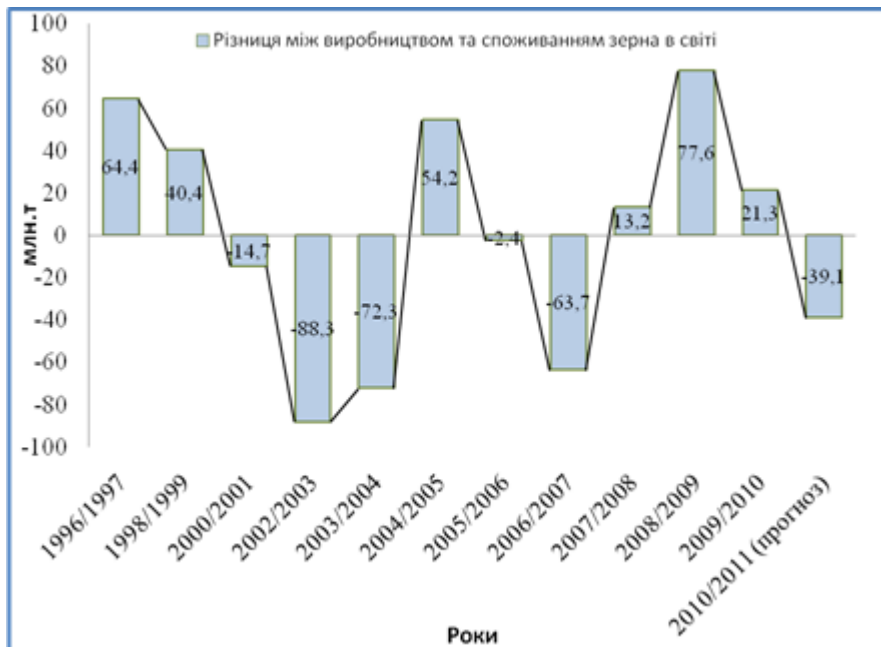

Рис. 1. Динаміка різниці між виробництвом та споживанням зерна в світі Джерело: International grains council

Споживання зерна або перевищувало виробництво, або мало місце недовиробництво. (рис. 1). Суттєве зменшення кінцевих запасів при стабільно зростаючому попиті сприяє зростанню світових цін на зерно.

Дослідженнями встановлено, що світовий ринок зерна за останні роки характеризується нестабільністю. Хоча традиційно цей ринок вважався найбільш досконалим та прогнозованим. Рівень розвитку ринку

зерна характеризує економічну, соціальну та політичну стабільність в країні, її продовольчу безпеку.

У зв'язку із зростанням попиту та ціни на зернові культури у світі Україна не залишається осторонь цих процесів і активно виходить на світові агропромислові ринки, в тому числі на світові ринки зерна та хлібопродуктів.

Зерно необхідне для створення і поповнення державних запасів і резервів, що використовується в надзвичайних ситуаціях. Це також важливий експортний продукт. В умовах поглиблення міжнародного поділу праці, географічних та економічних відмінностей країн і різної забезпеченості їх зерном власного виробництва цей продукт стає одним з найважливіших об'єктів зовнішньої торгівлі. [3, стр.12]

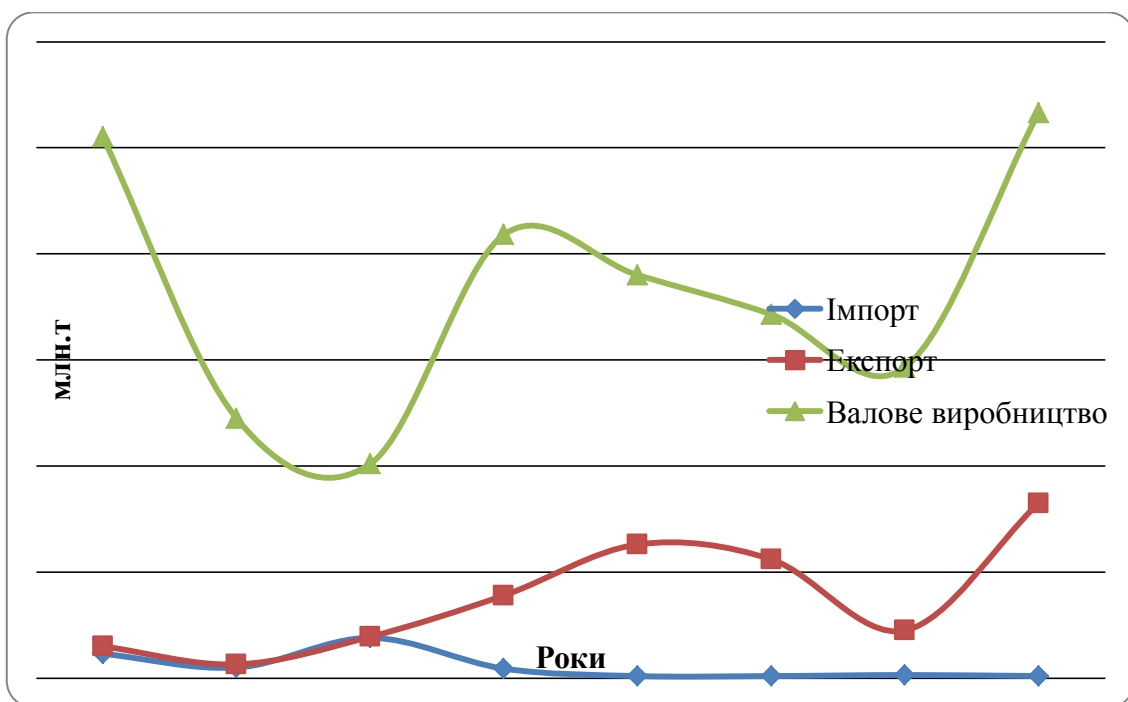

Рис. 2 Динаміка експорту та імпорту зерна в Україні, джерело: Держкомстат України

Експортний потенціал зернової галузі України це обсяг зернопродукції, яку держава може виробити та реалізувати за своїми межами. Україна має високий експортний потенціал, завдяки сприятливим природним умовам та вигідному географічному положенню.

Зернові культури (група 10 у ТН ЗЕД) нарощують свою частку у формуванні експортного потенціалу України. Якщо у 1996-2000 рр. частка даної групи становила 16%, то в 2000-2005 рр. підвищилася у 1,5-2 рази і в середньому становила 28%, займаючи в більшості років перше місце за валютними надходженнями серед товарних груп 1-24 (ТН ЗЕД). [6, стр.26].

В умовах колишнього Радянського Союзу зовнішня торгівля зерновими культурами та продуктами його переробки здійснювалася відповідно до планів союзних установ. Так, не зважаючи на родючі землі, за

період 1980-1990 років у зовнішній торгівлі зерновими культурами Україна була імпортозалежною країною, що зумовлювалося значною потребою переробної промисловості у зерні для виробництва комбікормів.

За роки незалежності України зовнішня торгівля зерновими культурами характеризувалася нестабільністю як в експортних, так і в імпорتنих поставках зерна. (рис.2)

Обсяги експорту становлять 50–60% від загальних обсягів зерна, яке реалізується в Україні. Збут надлишку зерна на експорт дозволяє утримувати доходи сільськогосподарських товаровиробників від значного падіння та отримувати стабільне надходження валюти в країну. Зазначимо, що основними імпортерами зернових з України є країни ЄС, Близького Сходу та Північної Африки. (Таблиця 1).

Таким чином, експорт зернових з України здійснюється майже на всі континенти світу. Такий розвиток міжнародних зв'язків сприяє відкриттю нових ринків збуту, знаходження потенційних партнерів, розширенню асортименту зернових, набуттю досвіту конкуренції в умовах міжнародного поділу праці.

Експорт зернових з України, за останні 20 років, переорієнтувався від близько розташованих країн-сусідів, у тому числі країн СНД, на країни Африки, Азії та Європи. [1, стр.151].

Таблиця 1. Географія експорту зернових культур з України у 2004-2006 рр. Джерело: [8, стр.7]

№п/п	Країна імпортер	Сумарний експорт зернових культур з України у 2004-2006 рр, млн.т
1.	ЄС	22
2.	Саудівська Аравія	17,6
3.	Ізраїль	9,1
4.	Туніс	6,3
5.	Іран	4,9
6.	Йорданія	4,6
7.	Єгипет	3,7
8.	Сирія	4,0
9.	Лівія	3,2
10.	Алжир	3,1
11.	Марокко	2,4
12.	Білорусь	2,6
13.	Росія	2,6
14.	Ємен	1,7
15.	Індія	1,3
16.	Туречина	0,8
17.	Албанія	0,5
18.	Румунія	0,5
19.	Мавританія	0,6

Експорт зерна в розрізі основних досліджуваних культур протягом 1990-2008 років характеризується наступною структурою: пшениця – 50,8%, ячмінь – 33%, кукурудза – 14,1 % і жито – лише 1,8 %. Експорт жита протягом 1987 – 1992 та 2006 рр. взагалі був відсутнім, незважаючи на те, що ця зернова культура, вирощена в Україні, вважається за своїми властивостями (вмістом білка) кращою у світі.

Протягом останніх п'яти років внутрішній попит на зернові культури потребував близько 75% від загального виробництва, за винятком вкрай неврожайного 2003 р., коли внутрішнє виробництво виявилось неспроможним забезпечити потреби країни в зерні (табл. 2). [5].

Україна поступово стала на шлях експортно-орієнтованої країни і в 2005 – 2006 рр. експортувала майже 33% усіх вироблених зернових. А у 2008 р. поставила на зовнішні ринки рекордний обсяг зерна, що дозволило їй увійти до трійки найбільших світових зернових експортерів після США та Європейського Союзу з часткою на світовому ринку, що перевищує 10%. Найбільший попит на зовнішніх ринках мала українська пшениця, експортні постачання якої становили 12,6 млн.т. На другому місці опинився ячмінь (6,3 млн. т), на третьому – кукурудза (5,5 млн.)

Таблиця 2. Баланс зерна України, млн тонн

	Рік							
	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Залишок на початок року	19,9	8,1	13,9	10,2	18,2	17,8	15,6	16,5
Валове виробництво	51,0	24,5	20,2	41,8	38,0	34,3	29,3	53,3
Імпорт	2,3	1,0	3,8	0,9	0,2	0,2	0,3	0,2
Всього – пропозиція	73,2	33,6	37,9	52,9	56,4	52,3	45,2	70,0
Використано на:								
насіння	4,7	3,6	3,2	3,6	3,3	3,3	3,3	3,3
продовольство (фонд споживання)	9,6	7,7	7,9	7,9	7,8	7,3	7,1	7,0
корми	28,0	11,1	11,7	13,8	13,8	13,7	12,8	14,0
промислому переробку	2,8	0,1	0,8	1,1	0,7	0,6	0,5	1,8
Всього – внутрішній попит	45,1	22,5	23,6	26,4	25,6	24,9	23,7	26,1
Експорт	3,0	1,3	3,9	7,8	12,6	11,2	4,5	16,5
Втрати	3,7	0,3	0,2	0,5	0,4	0,6	0,5	1,7
Загальний попит	51,8	24,1	27,7	34,7	38,6	36,7	28,7	44,3
Залишок на кінець року	21,4	9,5	10,2	18,2	17,8	15,6	16,5	25,7
Зміна запасів за рік	1,5	1,4	-3,7	8,0	-0,4	-2,2	0,9	9,2

Такому прориву на світовий ринок сприяло декілька факторів: найбільший за всю історію країни урожай зернових, девальвація гривні, низькі (порівняно зі світовими) внутрішні ціни на зернові, достатньо висока пропускна спроможність портів. Як зазначають фахівці, експортний потенціал України може становити 20,0 - 22,5 млн. т зерна на рік. Експортна інфраструктура країни здатна експортувати 25 млн.тон зерна,

що пов'язано із потужними інвестиціями в цю галузь протягом останніх років. [3, стр.11]. Слід зазначити, що поступове збільшення виробництва продукції зернових, можливе тільки за умови чіткої та виваженої експортно-орієнтованої позиції з боку держави. Нажаль, Україна, в спробі забезпечити продовольчу безпеку, вдається до практики обмеження експорту. Незабезпеченість фінансовими ресурсами державних структур, які створені для визначення цивілізованих правил поведінки на внутрішньому ринку зерна України, зумовлює невідповідність внутрішніх та експортних цін на зерно. З України вивозиться зерно за заниженими цінами, що призводить до зростання внутрішніх цін і як наслідок підвищення вартості хліба та хлібопродуктів.

Хоча, забезпечення продовольчої безпеки країни в продовольчому і фуражному зерні - це головне питання кожної країни. На думку міжнародних експертів, у таких випадках, невисокі ціни на зерно на внутрішньому ринку не відповідають високим цінам на ресурси, зокрема, паливо, насіння, добрива тощо. Це може призвести до скорочення виробництва зерна. Також експортні обмеження посилюють нестабільність на світових ринках.

Висновок. Таким чином оцінюючи експортний потенціал України можна зробити висновок, що маючи власний ресурсний потенціал, наша держава може зробити власний внесок у стабілізаційні процеси на світовому ринку продовольства.

Майже необмежені адсорбційні можливості світового ринку і високий рівень цін на продукцію можуть забезпечити вітчизняному товаровиробнику прибуток на рівні, достатньому для відтворення та розширення власного виробництва.

Розвиток зернового ринку України можливий лише за умови вирішення широкого кола нагальних проблем, насамперед таких: реалізація послідовної та виваженої державної політики щодо розвитку аграрного сектора в цілому; комплексного розвитку сільських територій; удосконалення функціонування ринкової інфраструктури; запровадження світових норм та оцінок безпеки та якості сільськогосподарської продукції; забезпечення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції; перехід до прогресивних високоефективних технологій виробництва; контроль щодо захисту довкілля.

У подальшому доцільно реалізувати зерновий потенціал України в умовах нестабільного розвитку світового зернового ринку й забезпечувати довгострокове зростання прибутковості національного зернового сектора.

1. *Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України* / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов, М.С. Вітков, Р.П. Саблук; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки", УААН. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2005. — 242 с.

2. *Балабанов Г.В. Территориальная сегментация продовольственного рынка Украины. Зернопродуктовый комплекс Украины: структура и территориальная организация.* Г.В. Балабанов - К.: Проект аграрной политики в Украине университеты штата Айова, 1999. — 106с.

3. Ганганов В.М. Формування зернового комплексу регіону/В.М.Ганганов. – Одеса., 2008. – 311с.
4. Держкомстат України: Експрес-випуски, статистична інформація, методики <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Довгенко Я.О. Статистичний аналіз динаміки споживання зерна та забезпечення попиту/ Я.О.Довгенко// Наукові праці КНТУ. Економічні науки.- 2010, вип.17
6. Микитенко І.А. Споживання, експорт та імпорт сільськогосподарської продукції і продовольства / І.А.Микитенко, О.В. Овсянніков. - К.: ННЦ ІАЕ Брошура, 2008. – 70 с.
7. Пістун Географія агропромислових комплексів:К:Либідь, 1997196
8. Сікачина О. Перспективи збільшення обсягів виробництва зернових та олійних культур: шляхи та можливі наслідки./ О.Сікаченко, , В.Жигadlo //Аналітично-дорадчий центр блакитної стрічки// Web: <http://www.un.org.ua/brc>, серпень 2007.-18с.
9. Стеченко М.Д. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика/ М.Д.Стеченко. – К.:Вікар, 2006. – 396с.
10. Украинская зерновая ассоциация// Web: <http://uga-port.org.ua>.
11. Шамаев В. "Бескрайней российской пашне требуется такой же безграничный рынок"/ В.Шамаев// Web: <http://www.agrospeaker.ru>.
International grains council// Web: <http://www.igc.int/ru/publications>.